

<http://digithum.uoc.edu>

Cultures ancestrals en universos moderns

Edgardo Civalero

Bibliotecòleg independent
edgardocivalero@gmail.com

Data de presentació: gener de 2008

Data d'acceptació: febrer de 2008

Data de publicació: maig de 2008

CITACIÓ RECOMANADA

CIVALLERO, Edgardo (2008). «Cultures ancestrals en universos moderns» [article en línia]. *Digithum*. Núm. 10. UOC. [Data de consulta: dd/mm/aa].
<<http://www.uoc.edu/digithum/10/dt/cat/civalero.pdf>>
ISSN 1575-2275

Resum

L'article proporciona un acostament inicial a la preservació i disseminació de trets de la cultura indígena de l'Amèrica del Sud mitjançant espais digitals i xarxes socials. Analitza succintament la presència de les societats originàries sud-americanes en l'univers web i repassa algunes de les eines utilitzades, els continguts presentats, les característiques de les propostes i les seves motivacions.

Paraules clau

pobles indígenes, llengües indígenes, llocs web indígenes, recursos 2.0 indígenes

Abstract

This article offers an introductory look at the conservation and dissemination of indigenous South American culture in digital spaces and social networks. It briefly analyses the presence of native South American societies in the web universe, detailing some of the tools used, the contents presented, the characteristics of the proposals and the motivations.

Keywords

indigenous peoples, indigenous languages, indigenous websites, indigenous 2.0 resources

Cultures tradicionals en un món modern

Els pobles indígenes no són una part romàntica d'un passat finalitzat ni una curiositat de museu d'un present globalitzat. Són societats que mantenen una forta vitalitat i que conserven les seves particularitats tradicionals adaptant-les als nous temps. Segons dades del Banc Mundial i de l'UNPFII (Fòrum Permanent de Nacions Unides per als Afers Indígenes), componen una població mundial d'entre 300 i 370 milions d'individus; d'acord amb les dades proporcionades pel FIDA (Fons Internacional per al Desenvolupament Agrícola), constitueixen prop del 5% de la població mundial, parlen més de 4.000 idiomes i integren uns 5.000 grups diferents. D'acord amb la mateixa font, componen el 15% dels habitants més pobres del planeta. Representen, així mateix, prop d'un terç dels 900 milions d'habitants rurals extremadament pobres del món (font i dades tretes de *Rural Poverty Portal*, s/d). A l'Amèrica Llatina, i d'acord amb diferents autors (Matos Mar, 1993; Stavenhagen, 1996; PNUD, 2004; Del Popolo *et al.*, 2005), hi ha més de 400 pobles indígenes, que representarien entre 40 i 50 milions de persones, és a dir, prop d'un 10% del total de la població regional.

Des del segle XVI, els pobles originaris d'Amèrica del Sud han estat delmats per malalties, agressions, esclavitud i guerres, i s'han vist dominats des de tots els camps imaginables: polític, social, religió, cultural, lingüístic, educatiu... Molts d'aquests pobles van desaparèixer de l'espai i de la memòria; alguns, tanmateix, van saber (i van poder) sobreviure i van desenvolupar noves formes de vida, noves estructures socials, nous esquemes de pensament i acció. La importància de les seves cultures rau en el fet que constitueixen un alt percentatge de la diversitat cultural global. Tant a l'Amèrica del Sud com a la resta del món, les societats indígenes posseeixen un immens mosaic de llengües i de trets culturals, de filosofies i literatures (orals i escrites), de pràctiques i costums quotidians... El seu bagatge cultural té una íntima relació amb el medi ambient que van poblar (que no sempre és el que actualment habiten) i proporciona un espectre interessant de coneixement sobre el món i les seves formes, molt diferents del que mostra la cultura dominant globalitzada. A Amèrica del Sud, moltes de les seves paraules i actituds s'han incorporat als patrimonis mestissos propis de cada nació, la qual cosa dota aquests patrimonis d'una identitat única i indiscutible... I les seves tradicions, sons i temps s'han (re)conegut, en les seves línies més generals, arreu del món.

Malgrat la relativa continuïtat de la seva presència històrica –major en uns casos, menor en d'altres– i del reconeixement dels seus drets en un bon nombre de recomanacions i tractats internacionals, els pobles originaris –mundials i regionals– continuen essent, en la seva gran majoria, pastura de l'oblit. Estadístiques actuals (com les esmentades anteriorment) els associen amb els

nivells més alts de pobresa, amb tots els problemes vinculats a aquest terme: absència de drets, crisis sanitàries, desnutrició, violència, addiccions, desocupació, pèrdua d'identitat...

Tanmateix, i malgrat les moltes situacions crítiques que es veuen forçats a afrontar i a les posicions complexes que han estat obligats a assumir, els pobles originaris continuen lluitant. Al llarg del continent s'han generat nombrosos moviments sociopolítics i culturals indígenes que han cobrat una força i una influència inusitades. Des d'aquests moviments es reconeix la importància de mantenir un peu en la cultura tradicional i, alhora, col·locar l'altre en el món globalitzat. D'una banda, treballen –de vegades contracorrent– en la recuperació i la revitalització dels seus idiomes, patrimonis, lleis consuetudinàries i actituds, per mitjà de programes d'educació i altres activitats. De l'altra, estan en contacte estret amb les noves TIC i les aprofiten per aconseguir els seus objectius i servir als seus propis interessos: disseminar el seu coneixement, exposar els seus problemes, compartir la seva cultura i intercanviar idees, experiències i oportunitats en un context global.

A l'altra banda de la bretxa digital

Les eines digitals i la connexió al web han demostrat –en les àrees en les quals són accessibles i assequibles– que és possible respondre al desafiament que representen els usuaris indígenes i recuperar-ne les memòries, les tradicions i els coneixements, per a difondre'ls arreu del planeta, amb el degut respecte als seus patrons culturals. Si bé el progrés en aquest camp és lent, es presenta alhora com a promissori. Els mitjans digitals poden ajudar les poblacions indígenes sud-americanes a recuperar part de la seva cultura, a fer conèixer les seves situacions sociopolítiques i a informar àmpliament sobre les seves lluites i esperances. Aquests instruments poden afavorir, així mateix, els primers passos dels pobles tradicionals cap a la seva inclusió en el «veïnatge [digital] universal», creant espais de trobada i d'intercanvi transcultural.

Les poblacions indígenes d'Amèrica del Sud han encarat aquests desafiaments amb imaginació i creativitat, característiques que sempre han estat presents en la seva vida quotidiana. Comunitats socialment i demogràficament fortes –com els aimara de Bolívia, els quítxua del Perú i els maputxe de Xile–, situades en àrees amb accés a les tecnologies web, ja n'han fet un ús extensiu per a difondre els seus assumptes socials i polítics, la seva literatura tradicional, la seva música i els seus costums. També han fet servir noves eines –com fòrums, blocs i wikis– per a «recollir» llengües i cultures i compartir reclams i notícies.

Comunitats menors –com els wayúu a Colòmbia, els kuna de Panamà, els guaraní de Paraguai, els tikuna del Brasil o els qom de l'Argentina– han començat a utilitzar les TIC per a recollir no solament el seu patrimoni cultural intangible, sinó també els assumptes comunitaris i les novetats més actualitzades, comparant aquesta informació amb la societat (inter) nacional i, alhora,

<http://dighum.uoc.edu>

Cultures ancestrals en universos moderns

proveint els seus membres d'elements valuosos per a ajudar les seves identitats amenaçades.

Institucions governamentals, universitats, fundacions privades i diverses ONG al llarg del continent també han col·laborat amb les comunitats natives—amb diferents nivells de compromís, d'acord amb les diferents possibilitats i interessos— creant espais digitals on la cultura indígena es pugui exhibir respectuosament en termes d'accés obert.

Certament, els elements web creats per categories d'autors tan diverses —amb rerefons educatius i formatius, orígens ètnics i lingüístics, destreses lecto-escriptores, possibilitats tecnològiques i oportunitats econòmiques tan dispers— són molt diferents, però tots tenen alguna cosa en comú: s'han dissenyat per a compartir coneixement amb les comunitats nacional i global, i s'han planejat per a permetre que les veus indígenes (tantes vegades silenciades i oblidades) puguin ser escoltades, s'interconnectin i transcendeixin el seu propi espai per a arribar-ne a altres.

A continuació hi ha una llista de les característiques generals més identificables en aquestes propostes virtuals:

- S'utilitzen tots els tipus d'eines i espais virtuals: des de llocs i portals fins a blocs i wikis.¹ Les pàgines web gratuïtes i els blocs —amb dissenys simples i generalment sobrecarregats de publicitat— són les eleccions més comunes entre les petites poblacions indígenes i els grups de pressupost limitat, escàs accés a les noves tecnologies, baixa alfabetització informacional o poques possibilitats de desenvolupar propostes més complexes o elaborades.² Al contrari, les universitats i institucions governamentals presenten els dissenys més sofisticats, incloent elements com bases de dades, biblioteques virtuals, fitxers sonors, etc.³ La bretxa digital, l'exclusió, la falta de recursos i l'analfabetisme informacional poden identificar-se fàcilment com a raons de la distància que separa ambdues categories.
- Els continguts presentats en aquests espais web engloben un ampli espectre temàtic, que conté des de reclams i lluites sociopolítiques⁴ a expressions culturals i coneixement

tradicional.⁵ Novament, els espais gratuïts són generalment els que fan servir més les organitzacions indígenes (i no indígenes) locals o de base per a difondre notícies sobre les seves circumstàncies actuals i informació sobre la seva cultura. Les organitzacions oficials o de més envergadura utilitzen llocs web més detallats i complexos per a compartir materials educatius, patrimoni tradicional, tradició oral, art i artesanía, llibres, música, etc. Emplaçats entre ambdós extrems, els llocs web —no gratuïts— en el seu format més bàsic els utilitzen organitzacions indígenes d'àmbit nacional per a difondre les seves novetats. Quan aquestes categories es comparen, es descobreix que les notícies més actualitzades i la informació cultural més «fresca» sorgeix directament de les comunitats; tanmateix, les eines web institucionals ofereixen una millor qualitat de continguts i presentacions, una major quantitat de recursos i un rang més ampli d'opcions informatives.

- La majoria d'aquestes propostes (siguin o no d'autoria indígena) s'escriuen principalment en espanyol o portuguès. Poques pàgines web s'escriuen completament a una llengua indígena, i, quan es així, les ha dissenyat alguna institució o grup oficial, i no les comunitats (encara que alguns dels seus membres en poden formar part). Pot concloure's que la major part del pensament aborígen s'expressa utilitzant paraules no aborígens. Les raons d'aquest fenomen són complexes: bàsicament, hi ha un alt analfabetisme per a les llengües pròpies entre els pobles nadius d'Amèrica del Sud; a més, moltes d'aquestes llengües no tenen una forma escrita, o els seus estàndards ortogràfics i/o gramaticals encara no s'han desenvolupat prou. Amb algunes excepcions, aquestes circumstàncies fan que sigui difícil elaborar continguts amb llengües indígenes. D'altra banda, s'intenta que la informació presentada en els espais virtuals la pugui comprendre la totalitat de la societat nacional, que, en general, no parla idiomes nadius o pràcticament en desconeix l'existència; per tant, es prefereix la llengua oficial. Quan

1. Exemples rellevants de wikis indígenes són les versions de Wikipedia en llengües indígenes sud-americanes: aimara (<<http://ay.wikipedia.org/>>), quitxua (<<http://qu.wikipedia.org/>>) i guaraní (<<http://gn.wikipedia.org/>>).

2. És el cas d'organitzacions com el Consell Regional Aimara de Mallkus i T'allas (<<http://cna-aricparinacota.blogspot.com/>>), el Consell Autònom Aimara (<<http://consejoautonomoaymara.blogspot.com/>>), el Consell Nacional Aimara de Mallkus i T'allas (<<http://cna-chile.blogspot.com/>>) o d'associacions maputxe de Xile, com Newen Mapuche Kimn (<<http://newenmapuchekimn.blogspot.com/>>) i Notícies Mapundial (<<http://mapundial-ong.blogspot.com/>>). Un valuós exemple, procedent dels wayúu colombians, és el sistema macrobloc *Cabildo Wayúu Nóuna de Campamento* (<<http://cabildowayuuunouna.blogspot.com/>>), que allotja a diversos blocs subsidiaris.

3. Vegeu, com a selecció limitada d'exemples, els llocs web d'AILLA - Arxiu dels Idiomes Indígenes de l'Amèrica Llatina (<http://www.ailla.utexas.org/site/welcome_sp.html>), de la Biblioteca Virtual Ser Indígena (<<http://biblioteca.serindigena.org/>>) de Xile, de l'ILCA - Institut de Llengua i Cultura Aimara (<<http://www.ilcanet.com/>>), del Fons Indígena de l'Amèrica Llatina (<<http://www.fondoindigena.org/>>), del Centre Bartolomé de las Casas (<<http://www.cbc.org.pe/>>) del Perú i de l'Institut d'Estudis Indígenes de la Universitat de la Frontera (<<http://www.estudiosindigenas.cl/>>) de Xile.

4. Una breu selecció d'exemples inclou els llocs de l'Organització Nacional Indígena de Colòmbia (<<http://www.onic.org.co/>>), de la Confederació de Nacionalitats Indígenes de l'Equador (<<http://conaie.org/>>), de la Coordinadora de les Organitzacions Indígenes de la Conca Amazònica (<<http://www.coica.org/index.asp/>>) i del Consell Maputxe Interregional (<<http://www.members.aol.com/mapulink/>>).

5. Vegeu, com a exemples puntuals, els llocs web d'*Aymara Uta* (<<http://www.aymara.org/>>), de l'Ateneu de Llengua i Cultura Guaraní (<<http://www.ateneoguarani.edu.py/>>), de *Runasimi* (<<http://www.runasimi.de/>>) i el *Portal maputxe* (<<http://www.mapuche.cl/>>).

els continguts tenen la intenció d'arribar a les comunitats aborígens i a la societat no indígena, es continuen utilitzant els idiomes dominants: els aborígens que poden accedir a la web són normalment bilingües, i, com s'ha assenyalat anteriorment, la societat no aborígen utilitza de manera preferent els codis oficials.

- Els espais gratuïts on es puguin compartir i intercanviar fitxers electrònics, text, notícies, missatges, música o fotos lliurement són els més populars entre els sectors indígenes. Deixant de banda l'evident raó econòmica –aquests espais són els més elegits pels internautes de tot el món–, els pobles originaris tenen un profund sentit comunitari. Es pot pensar, en conseqüència, que els espais on els béns informatius s'intercanvien i es comparteixen sense càrrec, i als quals es pot accedir lliurement, s'ajusten millor a les actituds, normes i pautes culturals tradicionals aborígens.

Hi ha nombrosos tipus d'espais: blocs individuals,⁶ mitjans de notícies,⁷ biblioteques i fitxers digitals, blocs i llocs lingüístics,⁸ organitzacions acadèmiques i educatives⁹ i moltes categories més. La taxonomia proposada per Hernández *et al.* (2003) per a llocs web indígenes i relacionats proveeix més informació i es pot prendre com a referència per a aclarir algunes de les idees suggerides en els paràgrafs anteriors.

Conclusions

No es pot elaborar una avaluació senzilla i única de la presència indígena sud-americana en el web. La participació directa de les comunitats natives en l'univers digital és encara molt limitada, a causa de diverses raons: aïllament geogràfic o social, analfabetisme digital, manca de destreses lecto-escriptores, llengua, absència de recursos com l'electricitat, les línies telefòniques o els ordinadors, etc. A més d'això, els elements indígenes sud-americans presents en el web es concentren en les mans d'un grup reduït de grups ètnics: maputxes a Xile, aimara a Bolívia, quitxua al Perú i, potser, guaraní

al Paraguai, i wayúu a Colòmbia. Aquests grups són importants en la seva àrea i han desenvolupat estratègies sòlides a llarg termini per a defensar els seus drets, fent servir les propostes digitals com a eines que els permeten donar suport als seus moviments.

Una vegada s'aconsegueix la participació –generalment per part de pobles indígenes amb forta presència en la societat i que viuen en països o àrees on les TIC estan disponibles–, es busca crear espais gratuïts o de baix cost en els quals s'exposin assumptes sociopolítics, propostes i lluites, i també continguts relacionats amb la cultura i la identitat. El tipus d'informació que es fa pública reflecteix els reclams sobre violació de drets bàsics (inclòs el de la informació) i els esforços que es fan per a garantir el respecte i promoure la recuperació de cultures i llengües.

Les universitats, les ONG, les organitzacions oficials i les institucions governamentals s'han convertit en les principals fonts de coneixement acadèmic sobre cultures indígenes, ja que tenen el pressupost, el saber fer, les tecnologies i els recursos humans i informatius necessaris i adequats per a aconseguir aquest objectiu. Els seus llocs web inclouen bibliografies, imatges, sons, llibres, notícies, entrevistes, anàlisis i assaigs, de vegades amb estructures multilingües (espanyol/portuguès, anglès i llengües indígenes). Generalment, solen treballar en col·laboració amb individus nadius –generalment acadèmics, estudiants, artistes, periodistes o líders– per a generar les seves propostes i els seus continguts.

A curt termini, seria desitjable no solament l'increment de la participació directa dels pobles indígenes en el món «connectat», sinó també la inclusió d'una major diversitat de grups ètnics de diferents àrees i la creació de nous espais per a la participació i l'intercanvi. Alhora, les organitzacions oficials amb majors possibilitats haurien de proveir suport a les comunitats indígenes per a desenvolupar projectes i disseminar-ne els coneixements en l'univers WWW. Una cooperació d'aquestes característiques permetria als pobles originaris encarar els desafiaments de les noves tecnologies, de les quals es podrien aprofitar per a respondre a les seves necessitats informatives. També seria una oportunitat per a les societats nacionals d'enriquir els seus horitzons amb coneixement i informació indígena.

6. Vegeu, com a exemples, *Aru Wayna - La voz de los jóvenes* (<<http://aruwaynachile.blogspot.com/>>), *Crónicas Aymaras* (<http://aymarani.blogspot.com/>) i *Cultura aimara* (<<http://aymara.blogspot.com/>>) relacionats amb els aimara del nord de Xile; *Comunidad mbyá guaraní* (<<http://marangatucomunidad.blogspot.com/>>) relacionat amb els guaraní de l'Argentina; *Ilmagun* (<<http://ilmagun.blogspot.com/>>) relacionat amb els kuna de Panamà, *El camino de los tobos* (<<http://elcaminodelostobos.blogspot.com/>>) i *Barrio Tosca de La Plata* (<<http://barriotoba-lp.blogspot.com/>>), relacionats amb els qom de l'Argentina.
7. Alguns exemples podrien ser els diaris indígenes en línia com *Mapuexpress - Informativo mapuche* (<<http://www.mapuexpress.net/>>) i *Periódico Mapuche Azkintuwe* (<<http://www.nodo50.org/azkintuwe/>>) —del poble maputxe— i el diari electrònic bilingüe *Rikcharisun* (<<http://www.ecuarunari.org/>>), de l'organització indígena equatoriana Ecuarrunari.
8. Vegeu *Yachay* (<<http://www.yachay.com.pe/>>), *Habla quechua* (<<http://hablaquechua.blogspot.com/>>), *Quechua Imperial* (<<http://noemivizcardorozas.blogspot.com/>>), *Asociación tucumana de investigadores en lengua quechua* (<<http://usuarios.arnet.com.ar/yanasu/>>) i *Academia Mayor de la Lengua Quechua - Regional Lima* (<<http://amlqrl.blogspot.com/>>) per al quitxua, i *Aruskipasipxañanakasakipunirakispawa* (<<http://grove.ufl.edu/~hardman/>>) i ILCA - Institut de Llengua i Cultura Aimara (<<http://www.ilcanet.com/>>) per a l'aimara.
9. Vegeu l'Institut d'Estudis Andins Isluga (<<http://www.unap.cl/isluga/>>), l'IECTA - Institut per a l'estudi de la cultura i tecnologia andina (<<http://www.iecta.cl/>>) a Xile, o el CAAAP - Centre Amazònic d'Antropologia i Aplicació Pràctica (<<http://www.caaap.org.pe/>>) i l'IAP - Institut d'Investigació de l'Amazònia Peruana (<<http://www.iap.org.pe/>>) al Perú.

<http://digithum.uoc.edu>

Cultures ancestrals en universos moderns

De moment, i fins que sorgeixin nous camins de col·laboració, s'espera que aflorin noves propostes basades en les bones pràctiques i que les experiències innovadores facin possible que les cultures tradicionals s'insereixin i facin seu el modern món digital.

Bibliografia

DEL POPOLO, F.; OYARCE, A. M. (2005). «Población indígena de América Latina: perfil sociodemográfico en el marco de la Conferencia Internacional sobre la Población y el Desarrollo y de las Metas del Milenio». A: *Pueblos indígenas y afrodescendientes de América Latina y el Caribe: información sociodemográfica para políticas y programas*. Santiago de Xile: CEPAL.

HERNÁNDEZ, I.; CALCAGNO, S. (2003). *Los pueblos indígenas y la sociedad de la información en América Latina y el Caribe:*

un marco para la acción [text en línia]. [Data de consulta: 18/12/07].

<<http://www.iica.org.uy/REDLAT/publi021.pdf>>

MATOS MAR, J. (1993). «Población y grupos étnicos de América». *América Indígena*. Núm. 4.

PNUD (Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament) (2003). *Segundo informe sobre desarrollo humano en Centroamérica y Panamá*. [S. d.]

RURAL POVERTY PORTAL. *Statistics and key facts about indigenous peoples* [pàgina web]. [Data de consulta: 12/12/07]. <<http://www.ruralpovertyportal.org/english/topics/indigenous/statistics.htm>>

STAVENHAGEN, R. (1996). «The challenges of indigenous development». A: BID (ed.). *Indigenous development: poverty, democracy and sustainability*. Washington: Banco Interamericano de Desarrollo.

Edgardo Civalero

Bibliotecòleg independent

edgardocivallero@gmail.com

Edgardo Civalero (Buenos Aires, 1973) és llicenciat en Biblioteconomia i Documentació per la Universitat Nacional de Córdoba, Argentina (2004). El seu camp d'experiència se centra en els serveis bibliotecaris per a pobles indígenes i comunitats rurals i en el recull de tradició oral en llengües minoritàries i amenaçades. Sobre aquestes temàtiques ha dut a terme un abundant treball de camp (2001-2006), ha publicat dos llibres electrònics, un bon nombre de texts i ha impartit classes i ha fet conferències internacionals. A més, ha treballat en àrees com l'accés obert, la biblioteconomia crítica, els llenguatges documentals, la blogosfera, els drets humans, l'educació intercultural bilingüe i els fixers sonors. Ha estat àrbitre de la revista *Biblios* i editor per a l'Argentina d'E-LIS, i ha adquirit amplis coneixements sobre llengua, cultura i la situació actual dels pobles originaris del Con Sud d'Amèrica.

És membre de l'Standing Committee de l'IFLA Library Services to Multicultural Populations Section, consultor del Revision Advisory Committee de la CDU (Classificació Decimal Universal), membre del comitè editorial de la revista *Information for Social Change*, membre de l'International Centre for Information Ethics i docent del programa de lecto-escritura PROPALE, de la Universitat Nacional de Córdoba. Exbiòleg marí i empleat d'impremta, músic i dissenyador gràfic editorial, actualment treballa de traductor d'articles professionals, investigador independent, escriptor, editor de blogs i docent en cursos (inter)nacionals relacionats amb la seva especialitat.

Més informació sobre l'autor a: <<http://bitacorageunbibliotecario.blogspot.com>>.

Aquesta obra està subjecta a la llicència **Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya** de Creative Commons. Podeu copiar-la, distribuir-la i comunicar-la públicament sempre que n'especifiqueu l'autor i la revista que la publica (*Digithum*); no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/deed.ca>.